REALITĂȚI ȘI PRINCIPII ACTUALE ÎN ABORDAREA DIZABILITĂȚII ȘI INCLUZIUNII: SCURT ISTORIC

REALITIES AND CURRENT PRINCIPLES IN ADDRESSING DISABILITY AND INCLUSION: A BRIEF HISTORY

Aurelia RACU, dr. hab., prof. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Moldova

ORCID ID: 0000-0001-5116-867X

REZUMAT: *În ultimul deceniu și jumătate, ca urmare a tendințelor globale de umanitare a vieții sociale s-a conturat în mod activ un mediu fără bariere, iar atenția acordată problemei educației pentru persoanele cu dizabilități a crescut în mod dramatic. Acest articol oferă o scurtă trecere în revistă a istoriei educației persoanelor cu dizabilități, în contextul formării modelului social al dizabilității. Accentul principal este pus pe evidențierea experienței internaționale în organizarea învățământului superior pentru persoanele cu dizabilități. Sunt prezentate rezultatele studiilor străine privind problemele legate de educația studenților cu dizabilități în instituțiile de învățământ superior. În ciuda faptului că multe țări dezvoltate au implementat o serie de măsuri pentru a crește accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități, există încă anumite bariere și dificultăți pentru acestă categorie de studenți. Acest document evidențiază rolul cheie al educației în incluziunea persoanelor cu dizabilități. Pentru persoanele cu dizabilități învățământul profesional superior contribuie la depășirea izolării sociale și a dependenței economice. În prezent, sunt în curs de desfășurare activități specifice pentru a crea un învățământ profesional superior incluziv în instituțiile de învățământ.*

Cuvinte-cheie: *dizabilitate, incluziune, învățământ.*

ABSTRACT: *In the last decade and a half, as a result of global trends towards humanitarian social life, an environment without barriers has actively emerged, and the attention given to the issue of education for persons with disabilities has increased dramatically. This article provides a brief overview of the history of education for persons with disabilities, within the context of the formation of the social model of disability. The main focus is on highlighting international experiences in organizing higher education for persons with disabilities. The results of foreign studies on issues related to the education of students with disabilities in higher education institutions*

are presented. Despite the fact that many developed countries have implemented various measures to increase accessibility for persons with disabilities, there are still certain barriers and challenges for this category of students. This document highlights the key role of education in the inclusion of persons with disabilities. For persons with disabilities, higher professional education contributes to overcoming social isolation and economic dependence. Currently, specific activities are underway to create inclusive higher education in educational institutions.

Keywords: *disability, inclusion, education.*

Dizabilitatea este unul dintre multiplii factori, responsabili de fenomene sociale precum excluderea socială și sărăcia. Prin urmare printre probleme urgente care cer o abordare ca o chestiune de prioritate către stat rămâne a fi sărăcia extremă și drepturile omului. Lupta împotriva excluziunii sociale și sărăciei este posibilă prin măsuri de protecție socială și încurajare a incluziunii. Lupta împotriva discriminării și investiții în măsuri active de integrare pe piața de muncă pot servi în calitate de îmbunătățire a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități.

Potrivit tendințelor actuale în domeniul dizabilității, procesul de reformare are la bază conceptul de incluziune educațională, profesională, comunitară. Acest concept, la rândul său, are ca suport și ca surse de inspirație procesele moderne socio-culturale și politico-economice, care marchează evoluțiile globale și, implicit, naționale. Aceste tendințe și-au găsit fundamentare oficială în cadrul unor forumuri internaționale specializate, cum sunt Conferința Mondială a Miniștrilor Educației (Jomtien, 1990), Declarația și Direcțiile de Acțiune în domeniul Educației Speciale (Salamanca, 1994), al principiilor stipulate în documentele adoptate în cadrul acestora, dar și în Convenția privind Drepturile Copilului (ONU, 1989), Regulile Standard privind Egalizarea Șanselor pentru Persoanele cu Dizabilități (ONU, 1993) etc., fiind preluate și implementate de către toate statele lumii, pornite pe calea democrației și a promovării drepturilor omului nu numai la modul declarativ, dar și practic.

Meritul primordial al acestor documente constă în faptul că ele au definit noțiunea de incluziune, punând-o la baza procesului de reformare a sistemului destinat copiilor și persoanelor cu dizabilități. Conceptul în cauză dictează formarea unei noi direcții în știința și practica pedagogică, și anume: instruirea, educația și profesionalizarea copiilor și adulților cu cerințe speciale.

Poziția adoptată de societate față de persoanele cu deficiențe variază în decursul timpului.

Popoarele primitive exterminau deficienții pentru a spori șansele de supraviețuire a celorlalți membri ai societății. Când supraviețuirea era oarecum asigurată, s-a trecut la ridiculizarea deficienților. În Evul Mediu, alături de atitudinile impregnate de prejudecăți și obscurantism, se conturează începutul unei poziții umaniste.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea marchează prima încercare de educare a unei persoane deficiente.

Secolele XIX și XX reprezintă perioada înființării instituțiilor rezidențiale și a școlilor speciale pentru persoanele deficiente, a elaborării unor politici de stat privind asistența socială.

După cel de-al Doilea Război Mondial ia amploare mișcarea segregaționistă susținută de adepții școlii defectologice sovietice și din țările blocului socialist în pofida deschiderilor democratice semnificative și a adoptării Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948).

Anii ’50 și ’60 ai sec. XX se disting printr-o intensă activitate la nivel legislativ. Au fost elaborate legile care reglementează drepturile persoanelor cu deficiențe.

Anii ’70 ai sec. XX marchează începutul diseminării principiului normalizării (cu concepția sa practică, dezinstituționalizarea).

Cronologic vorbind, unele semne de schimbare a concepției de abordare a dizabilității s-au făcut remarcate încă în anii 70 ai secolului trecut, când noțiunea de „copil anormal” este substituită de cea de „copil inadaptat școlar”. În următoarele două decenii s-a înregistrat o reducere treptată a numărului de instituții de tip internat și, ca urmare, o mai mare apropiere a copiilor cu dizabilități de mediul familial și comunitar.

Evoluția drepturilor copiilor cu dizabilități a produs, după 1970, schimbări esențiale de atitudini și mentalități care reclamă modificări urgente în legislație. La nivel internațional (Marea Britanie, SUA, Norvegia, Suedia, Danemarca etc.), primele conotații practice, ca reacție la noile politici și teorii educaționale, se înregistrează la scară largă în anii 70-80 ai sec. XX, când apar noi forme de integrare școlară, cum ar fi clasele speciale în cadrul școlii obișnuite, centrele de resurse didactice destinate pedagogilor și părinților, centrele cu sejur de zi, locuințele protejate etc..

Distingem trei perioade istorice în dezvoltarea serviciilor prestate persoanelor cu dizabilități:

- perioada instituționalizării, când persoanele cu dizabilități sunt izolate, segregate, ținute departe de comunitate și, în consecință, lezate în drepturile fundamentale ale omului;
- perioada dezinstituționalizării, când persoanele cu dizabilități sunt determinate să rămână în familie, astfel asigurându-li-se un cerc de comunicare extins, condiții de viață și instruire apropiate de cele obișnuite;
- perioada integrării comunitare, când persoana cu dizabilități devine membru activ al comunității cu șanse egale de afifi rmare a potențialului său.

Aplicarea principiilor normalizării și integrării a condiționat apariția principiului incluziunii (începutul anilor ’90 ai sec. XX), în consecință sporind rolul unui sistem de asistență socială și specială, bazat pe principiile dreptului universal.

În această perioadă, în consens cu reformele de ordin practic, este elaborată și fundamentarea științifică a conceptului de „cerințe educative speciale" (CES), care va fi realizat în complex și extins după 1990. O evoluție fulminantă au cunoscut cercetările privind fundamentarea științifico-practică a principiului de educație incluzivă în ultimul deceniu al secolului trecut, proces încununat, în anul 2000, cu înscrierea învățământului incluziv în paradigma Educație pentru Toți, cu implicarea plenară a factorilor sociali, cu asumarea de către aceștia a responsabilităților față de integrarea școlară și comunitară a persoanelor cu dizabilități, în baza principiului de egalizare a șanselor. În conformitate cu valorile intrinsece ale educației în baza cerințelor speciale, învățământul general este obligat să se adapteze la noile condiții, transformându-se, de fapt, într-un nou tip de școală, caracterizat prin accesul general la studii, individualizarea procesului instructiv, complementaritatea disciplinară, extinderea caracterului opțional al instruirii, respectarea dreptului la normalizare, șansele egale, dezvoltarea în consens cu potențialul individual, pregătirea pentru viață etc.

Preocuparea comunității internaționale pentru promovarea principiului Educație pentru Toți datează încă din anul 1948, când a fost adoptată Declarația Universala a Drepturilor Omului. De atunci, arsenalul pus la îndemâna apărătorilor drepturilor omului, inclusiv prin prisma dizabilității, s-a îmbogățit cu un șir de documente programatice care, tară exagerare, au schimbat lumea în bine. Iată câteva dintre acestea:

Convenția cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de către Adunarea Generală ONU prin Rezoluția 44/25 din 20 noiembrie 1989.

Declarația Conferinței Mondiale a Educației pentru Toți, desfășurată la Jomtien (Thailanda) în 1990.

Declarația UNESCO de Ia Salamanca (Spania), adoptată la 10 iunie 1994.

Regulile Standard privind Egalizarea de Șanse pentru Persoanele cu Handicap, adoptate de către Adunarea Generală a ONU în 20 decembrie 1993 (Rezoluția 48/96).

Convenția ONU cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (2006).

Din cele prezentate se observă, treptat, dar mai ales după mijlocul anului 1975, sistemele de învățământ din diversele țări ale lumii, au devenit din ce în ce mai incluzive, pe baza unui amplu și gradual proces de reformare legislativă.

Incluziunea copiilor cu dizabilități în instituțiile de învățământ constituie o etapă logică de dezvoltare a sistemului învățământului special în orice țară a lumii, atâta doar că premisele acestui proces se maturizează în ritm diferit, fiind marcate de specificul național – cultural, politic, istoric, economic, social, confesional etc. – al țării respective.

Transpunerea în viață a ideii de incluziune are drept punct de pornire și un conglomerat de factori de ordin subiectiv, meniți să conducă la regândirea de către autorități și societate a atitudinii față de locul și rolul persoanelor cu dizabilități în contextul socioeconomic, cultural concret, la conștientizarea de către societate, în an-

samblu, și de către fiecare membru al ei, în particular, a responsabilității față de aceste persoane, a obligației necondiționate de a asigura mediul propice pentru realizarea drepturilor și libertăților lor.

În prezent, practic nu există stat ce ar nega necesitatea dezvoltării sistemului educațional incluziv, în care să-și găsească locul copiii cu cerințe educative speciale. Conform UNESCO, ¾ din statele lumii consideră integrarea persoanelor cu dizabilități drept una dintre cele mai mari priorități ale lor, iar în jumătate din țările lumii există și funcționează activ structuri de cercetare științifică specializate în domeniul integrării/incluziunii. Aceste și alte realități sunt dovada clară a faptului că implementarea la nivel global a principiilor normalizării, integrării și incluziunii persoanelor cu dizabilități, ale egalizării șanselor și normalizării vieții lor nu mai ridică semne de întrebare de tipul „a fi sau a nu fi?", ci este doar o chestiune de timp.

Experiența națională și cea internațională, cercetările de ultimă oră demonstrează convingător că depistarea timpurie și, ulterior, includerea cât mai grabnică a copilului cu dizabilități și a familiei acestuia în programe de recuperare intensivă asigură succesul efortului multidisciplinar de abilitare/reabilitare, iar în ultimă instanță – de integrare socioprofesională a acestuia.

Este cunoscut faptul că a educa, a învăța, a preveni este întotdeauna mau ușor și mai ieftin decât a reeduca, a dezvăța sau, respectiv, a trata. Pornind de la acest adevăr axiomatic, recuperarea copilului cu dizabilități trebuie începută atunci când încă nu i s-au format deprinderile deviante, afecțiunea primară nu a generat afecțiuni secundare, terțiare etc., procesele deficitare nu au intrat în faza ireversibilității etc., cu alte cuvinte – la cea mai fragedă vârstă, atunci când permit metodele, tehnicile, mijloacele actuale de prevenire, depistare, asistare.

Procesul de integrare și incluziune este unul complicat și sensibil, iar o integrare nepregătită aduce la discriminarea și excluderea socială a persoanelor cu dizabilități.

În consecință, se pare că, în prezent, nimeni în Republica Moldova nu mai pune la îndoială necesitatea reformării sistemului educațional național, astfel încât în el să-și găsească locul toți copiii, inclusiv cei care, până recent, erau nevoiți să trăiască în instituții educaționale de tip închis, izolați de familiile și semenii lor, fără să-și valorifice potențialul intelectual și de alt ordin și, implicit, totalmente inadaptați la viața din afara acestora.

Astăzi nimeni nu mai pune întrebarea: **„Dacă să se accepte** incluziunea a persoanelor cu dizabilități, ci **CUM să se realizeze** acest deziderat prioritar pentru orice stat democratic".

Referințe bibliografice:

1. Evoluția sistemului național al învățământului special și incluziv ca proces unitar teoretico-praxiologic în câmpul educațional european : (50 de ani de activitate a Catedrei Psihopedagogie și Psihopedagogie specială): Materiale conferinței științifice naționale cu participare internațională, 2 decembrie 2022. Chișinău : S. n., 2023 (CEP UPSC). 359 p.
2. RACU, A. (ed., coord. șt.) Bazele teoretico-practice ale educației tinerilor cu dizabilități în instituțiile universitare: Ghid științifico-metodic. Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă". Chișinău: Pontos, 2018 (Tipogr. „Reclama"). 192 p. ISBN 978-9975-51-999-1.
3. RACU, A., ș.a. Incluziunea socială în mediul academic: provocări, oportunități, soluții contemporane: Suport didactic. Chișinău: Ed: Pontos, 2019 (Tipogr. "Print-Caro"). 132 p. ISBN 978-9975-72-412-8.
4. RACU, A., VERZA, F.E., RACU, S. Pedagogia specială: Chișinău: S. n., 2011 (Î.S. F.E.-P.„Tipogr. Centrală"). 316 p. ISBN 978-9975-53-061-3.
5. VERZA, E., VERZA, F.E. (coord.) Tratat de psihopedagogie specială. București: Editura Universității din București, 2011.